

mít různé podoby. Impresionistické popisy zprostředkují subjektivní dojmy o vlastnostech, vztazích a umístění předmětů v prostoru. Technické popisy vyjadřují výsledky objektivního pozorování. V technických popisech jsou často používány nesouvislé textové formáty, například schémata a ilustrace. Příklady textových útvarů řazených do kategorie popisu jsou popis nějakého místa v cestopisu či deníku, výňatek z katalogu, zeměpisná mapa, letový řád nebo popis nějakého zařízení, funkce či procesu v technickém manuálu.

Vyprávění je typ textu, který podává informace o průběhu událostí v čase. Ve vyprávění lze obvykle nalézt odpovědi na otázky *kdy* či *v jakém pořadí*. Kromě toho vyprávění často naznačuje motivy jednání postav. Vyprávění může mít různé podoby. *Příběhy* líčí děj nebo událost ze subjektivního hlediska jedné či několika osob. *Výzkumné zprávy* zaznamenávají děje a události z hlediska objektivního situačního rámce tak, aby si je ostatní mohli ověřit. *Novinové zprávy* jsou psány tak, aby umožnily čtenářům utvořit si vlastní názor na fakta a události, aniž by byli ovlivněni osobními názory autora. Příklady textových útvarů řazených do kategorie vyprávění jsou romány, povídky, divadelní hry, životopisy, komiksy či reportáže.

Výklad je typ textu, ve kterém jsou informace podávány ve formě pojmů, myšlenkových konceptů nebo prvků, na něž lze prezentované pojmy či koncepty rozložit. Výklad vysvětluje vzájemné vztahy mezi prvky tvořícími smysluplný celek a často podává odpověď na otázku *jak*. Výklad může mít různé podoby. *Výkladové eseje* poskytují jednoduché vysvětlení pojmů či koncepcí ze subjektivního hlediska. *Definice* vysvětlují vzájemné vztahy mezi myšlenkovými koncepty a jejich názvy. *Vysvětlení* je analytický výklad, který se používá při objasňování myšlenkového konceptu jeho rozložením na jednotlivé prvky a pojmenováním vztahů mezi nimi. *Shrnutí* je syntetický výklad používaný ke sdělení obsahu určitého textu ve zkrácené podobě. *Zápis* zaznamenává výstupy ze schůze nebo prezentace. *Interpretace textu* je analyticko-syntetický výklad, který se používá k vysvětlení abstraktních pojmů vyskytujících se v určitém (literárním či faktografickém) textu. Příklady textových útvarů řazených do kategorie výkladu jsou školní referát, obrázek představující model paměti, graf populačních trendů, myšlenková mapa nebo heslo v internetové encyklopedii.

Argumentace je typ textu, který se zaměřuje na vztah mezi pojmy či výroky. Argumentační texty často odpovídají na otázku *proč*. Důležitou podkategorií argumentačních textů jsou přesvědčovací a názorové texty, které vyjadřují názory a stanoviska autora. *Komentář* propojuje události, předměty a ideje s osobním systémem představ, hodnot a přesvědčení. *Vědecká argumentace* vztahuje události, předměty a ideje k teoretickým systémům a poznatkům tak, aby výsledná tvrzení mohla být kýmkoli ověřena. Příklady textových útvarů řazených do kategorie argumentace jsou dopis vydavateli, reklama na plakátu, příspěvek v internetovém diskuzním fóru nebo recenze knihy či filmu.

Instrukce je typ textu, který uvádí pokyny. *Návody* ukazují, jak se chovat při plnění určitého úkolu. *Pravidla, směrnice, zákony a předpisy* stanovují přijatelné a nepřijatelné způsoby chování z pohledu neosobní autority, např. podniku nebo státu. Příklady textových útvarů řazených do kategorie instrukce jsou kuchařské recepty, diagram zobrazující postup při poskytování první pomoci nebo manuál k počítačovému programu.

Transakce je typ textu, jehož účelem je dosažení určitého, v textu zmíněného cíle, např. vyřízení žádosti, zorganizování schůzky či udržování kontaktu s kamarádem.² Před rozšířením informačních a komunikačních technologií byly transakce doménou dopisů a (v ústní podobě) telefonických rozhovorů. Werlichova (1976) klasifikace, z níž vychází

---

² V šetření PISA není pojem „transakce“ používán k označení obecného procesu odvozování významu z textů (jako v recepční teorii čtení), nýbrž k označení typu textu, který byl napsán za účelem dosažení určitého cíle.